

UOT 378.2

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ MÜHAZİRƏLƏRİN TƏŞKİLİ VƏ ONA VERİLƏN PEDAQOJİ - PSIXOLOJİ TƏLƏBLƏR

RZAYEVA SEVİNC BAXIŞ qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim

e-mail: sdu.elmihisse@mail.ru

***Açar sözlər:** mühazirəçi, informasiya mübadiləsi, metodoloji əsas, əxlaqi dəyər, intellektual səviyyə, keyfiyyət, şəxsiyyət.*

Məqalədə gənc nəslin inkişafında, yüksək əqli və əxlaqi dəyərlərə yiyələnmələrində, şəxsiyyət kimi formalaşmalarında ali təhsil ocaqlarının əvəzolunmaz rolundan bəhs olunur. Mühazirəçi zəngin nitq mədəniyyəti, mütərəqqi dünyagörüşü, siyasi mədəniyyəti, əqidəsi və bir şəxsiyyət kimi əxlaqi-mənəvi dəyərləri ilə aparıcı sima olmalıdır. Hər bir mühazirə mətni mövcud cəmiyyətin adət-ənənələri, əxlaqi dəyərləri ilə vəhdət təşkil etməlidir.

Məlumdur ki, təlim və tərbiyə proseslərinin səmərəli təşkil edilməsinə müxtəlif amillər təsir göstərir. Belə amillər sırasında mühazirə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan ali məktəblərdə mühazirələrin səmərəli təşkilinə ciddi fikir verilməli, qabaqcıl təcrübə, mövcud müasir ədəbiyyat diqqətlə öyrənilib ümumiləşdirmələr aparılmalıdır. Mühazirə əsas tədris üsullarından biri hesab edildiyi üçün müasir şəraitdə ona daha böyük tələblər verilməlidir. Bu baxımdan mühazirəyə verilən bəzi zəruri keyfiyyətlərə diqqət yetirərək.

1) Mühazirə müəllimin səyi ilə tələbəyə çatdırılan zəngin informasiya kanalı, həmçinin tələbələrin zəruri məlumatlarla silahlanması prosesidir. Yaradıcı mühazirəçilərin sayəsində gələcəyin alimlərinin yetişməsi üçün perspektiv imkanlar yaranır. Bizim hər birimiz öz sənət yolumuzun müəyyənləşdirilməsində kamil müəllimlərimizə borcluyuq.

2) Mühazirə yaradıcılıq prosesidir. Bu prosesdə müəllim sərbəst olur, əvvəlcədən hazırladığı mətndən kənara çıxmağa bilər, yaranmış situasiyadan asılı olaraq dərhal taktikasını dəyişərək daha münasib mövqe tutur. Belə çevik və yaradıcı fəallıq üçün onun əlində mühazirə mətni, bir neçə ədəbiyyat və əyani vəsaitdən başqa heç bir şey olmur. Ona görə də belə situasiyalarda müəllim özünün pedaqoji təcrübəsinə, ustalıq məharətinə əsaslanır. Əgər müəllim bu keyfiyyətlərə malik deyilsə müvəffəqiyyətsizliyə uğraya bilər. Mühazirə prosesi müəllimi fəallaşdırır, onu daha da yetkiləşdirir və öz üzərində işləməyə sövq edir. Mühazirəçi son dərəcə dəqiq, operativ və təmkinli hərəkət etməlidir. Mühazirəçi yalnız mühakimə yürütdükdə və ya qeyri-mədəni hərəkət etdikdə ona irad tutulur, şəxsiyyətinə hörmət azalır. Mühazirəçi başqalarının fikirlərini digərlərinə olduğu kimi çatdıran şəxs-mütəxəssis deyildir. Mühazirəçi şəxsiyyətdir. Onun özünəməxsus keyfiyyətləri vardır və olmalıdır. Ona görə də mühazirəçi həm alim kimi, həm zəngin bədii söz ustası, həm natiq, həm aktyor, həm də müəllim kimi çıxış etməyi, bu sənət sahiblərinin ən yaxşı cəhətlərini vəhdət halında özündə birləşdirməyi bacarmalıdır. Mühazirəçinin zəngin nitq mədəniyyəti, dünyagörüşü, əqidəsi, özünə inamı və s. mühazirə prosesinin ən mühüm təsir vasitələridir. Müəllim dərs prosesində tələbələrə təkcə bilik vermir, o həm də tərbiyə edir. Mühazirə dinləyicilərin ağına, hissələrinə və ürəyinə təsir etməlidir. Hər bir mühazirə mövcud cəmiyyətin adət və ənənələri, əxlaqi dəyərləri ilə vəhdət təşkil etməlidir. Öz məzmunu, qayəsi və təsir gücünə görə mühazirəni heç bir tədris məşğələsi ilə əvəz etmək olmaz.

3) Mühazirə hər bir elmin metodoloji əsaslarını üzə çıxarmalı, ideyasının inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməlidir. Hər bir mühazirənin əsas məqsədi mütərəqqi əqidə və dünyagörüşə malik mütəxəssislər yetişdirməkdən ibarət olmalıdır.

4) Mühazirə dinləyiciləri nəinki elm və texnikanın son nəliyyətləri ilə tanış etməli, həm də müasir dövrün əsas xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməlidir. Müəllimin hər bir mühazirəsi müasirliyi ilə diqqəti cəlb etməlidir, onun hətta eyni mövzu üzrə mühazirəsi bir-birindən

fərqlənməli və daim təkmilləşdirilməlidir. Ali məktəblərin tanınmış pedaqoq, psixoloq, metodist və fənn müəllimlərinin təcrübəsinə və nəzəri tədqiqatlara əsaslanaraq məzmun və əhatə səviyyəsinə görə mühazirələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmağı məqsədə müvafiq hesab etmək olar.

1) **Konkret mövzular üzrə mühazirələr:** Məs: psixologiyadan “Təfəkkür”, “Şəxsiyyətlərarası münasibətlər psixologiyası”, “Qabiliyyətlər” və s.

2) **İcmal mühazirələr:** Bu tip (növlər) mühazirələr bir neçə mövzunun və ya müəyyən elm sahəsi üzrə bölməni əhatə edir. Məs: “Psixi proseslər”, “Şəxsiyyət psixologiyası” və s. İcmal mühazirələrin əhatə dairəsi daha geniş olur. Belə mühazirələr müəllimdən dərin və əhatəli bilik, ümumiləşdirmə bacarığı və konkret mühakimə tələb edir.

3) **Mikro mühazirələr.** Belə mühazirələr mövzu daxilində konkret bir məsələni daha geniş təhlil etməyə imkan verir. Məs.: “Şəxsiyyətin statusu, iddia səviyyələri, rolları” və s.

4) **Makro mühazirələr:** Bu növ mühazirələr icmai mühazirələrə nisbətən daha geniş həcmə malik olur. Məs.: “Ümumi psixologiya haqqında”, “Təlim psixologiyası haqqında mühazirə” və s. Bu mühazirələr problemin incəliklərini əhatə etmir. Onun qarşısında duran məqsəd dinləyicilərə mövzu haqqında ümumi anlayış verməkdən ibarət olur. Adətən icmal mühazirələr dövlət imtahanı qarşısında duran məsələlərlə daha çox əlaqədar olur. Bu bölgüyə əsasən mühazirələri aşağıdakı növlərə ayırmaq olar.

1. **Proqramlaşdırılmış mühazirələr.** Belə mühazirələr xüsusi hallar üçün müəyyən edilir. Məs.: Bakalavr, magistr və doktorantlar üçün xüsusi proqrama əsasən hazırlanan mühazirələr daha bilikli və zəngin təcrübəli müəllimlər tərəfindən aparılmalıdır. Mühazirənin bu cür məqsədli və səmərəli təşkili tələbləri daha məsuliyyətlə hazırlaşmağa sövq edir.

2. **Problematik (evristik) mühazirələr:** Bu cür mühazirələr nisbətən mürəkkəb, aktual və perspektivli məsələlərin təhlilinə həsr edilir. Problematik mühazirələrin aşağıdakı növlər vardır.

a) Müəyyən bir konkret problemə həsr edilmiş mühazirələr. Əgər mühazirə “Psixologiyada duyğular” probleminə həsr edilirsə, bu o deməkdir ki, müəllim duyğular haqqında faktları deyil, elmə az məlum olan və ya heç məlum olmayan fakt və hadisələri təhlil edəcək, problemin tarixini, müasir vəziyyətini, gələcək inkişaf istiqamətlərini nəzərdən keçirəcəkdir.

b) Problematik situasiyalı mühazirələr. Yuxarıda qeyd etdik ki, problematik mühazirələr əvvəldən axıra kimi müəyyən problemə həsr edilmiş olur. Bundan fərqli olaraq problem situasiyalı mühazirələrdə isə müəllim tələblərin diqqətini fəallaşdırmaq, düşüncə tərzini artırmaqla, həmin problemin həllinə çalışır. Bu növ mühazirələrdə müəllim son dərəcədə parlaq nitqə, hiss və emosiyalara, zəngin mimiki və pantomimiki hərəkətlərə malik olmalıdır. Belə mühazirələrdə dinləyicilər müəllimin yaratdığı maraqlı situasiyalarda, əsasən, ona ciddi diqqət yetirir, onun hər sözünü, hər bir hərəkətini yadda saxlamağa çalışırlar (bir növ təqlid edirlər).

Ali məktəb təcrübəsindən aydın olur ki, mühazirələrin səmərəli təşkili şərtləri 4 amildən asılıdır. Müəllim, dinləyici (tələbə və başqaları), məşğələ yeri və məşğələnin vaxtı. Qeyd etdiyimiz kimi bu mühüm tələblərlə yanaşı mühazirəçi şəxsiyyətinə verilən psixoloji tələblər də diqqəti cəlb edir.

1. Mühazirəçi hər şeydən əvvəl nümunəvi davranışa, əxlaqi saflığa malik olmalıdır. Mühazirəçinin davranış tərzini, danışığı, mühazirə zamanı gətirdiyi misallar, hərəkətləri nümunəvi təsirə malik olmalı və cəmiyyətin əxlaq normalarına əsaslanmalıdır.

2. Mühazirəçi mütərəqqi dünyagörüşə, əqidə yetkinliyinə, siyasi mədəniyyətlə yanaşı metodik bacarığa da malik olmalıdır.

3. Mühazirəçi zəngin müasir nəzəri biliyə malik olmalı, mövzunu diqqətlə öyrənməlidir. Mühazirə elmi cəhətdən sübut və faktlara söykənməlidir.

Ali məktəblərimizin məqsədi təkcə elmi informasiyaları tələbələrə mənimsətmək deyil, həm də onlarda müstəqil və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Mühazirənin uğurlu keçməsi müəllimin hazırlığından asılıdır. Təcrübə göstərir ki, müəllimin tələbkarlığı olmadan təlim prosesində müvəffəqiyyətə nail olmaq qeyri mümkündür. Lakin tələbkarlıq-qəddarlıq deyildir. Tələbkarlıq olmadıqda tələbələr arasında onun humanist münasibətindən istifadə etmə, mühazirələrə diqqətlə qulaq asmama kimi neqativ hallar özünü gösderir. Əsas məsələ odur ki, mühazirə maraq motivi üzərində qurulsun.

4. Mühazirə axtarış prosesidir, həqiqəti üzrə çıxarmaq və öyrənmək prosesidir. Mühazirələrdə müsbət hiss və emosiyalara üstünlük verilməlidir. Tələbələri sevindirmək, təəccübləndirmək və düşündürmək lazımdır.

5. Mühazirə prosesində müəllimin nitqi əsasdır. Müəllim metodik ustalığa, canlı, mədəni, anlaşıqlı və rəvan nitqə malik olmasa, dinləyiciyə lazım olan biliyi mənimsədə bilməz. Sözcülük, yersiz təkrarlar mühazirənin təsir gücünü azaldır. Söz kasadlığı, fikrin ifadə tərzinin pozulması, sistemsizlik və s. kimi amillər mühazirəni maraqsız edə bilər.

6. Mühazirə prosesində əyani vasitələrdən bacarıqla istifadə etmək çox əhəmiyyətlidir.

7. Mühazirə zamanı ixtisas təmayülünün nəzərə alınması vacibdir.

8. Mühazirə prosesində müəllim–tələbə münasibətinin əsasını səmimiyyət, səbrlilik, təmkinlilik, qayğıkeşlik və mehribanlıq təşkil etməlidir.

9. Mühazirənin məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi, ədəbiyyatla tanışlıq, ilk mənbələrin toplanması, planın tərtibi mühazirəyə marağın ilkin şərtləridir.

10. Mühazirə mətni elmi xarakterə malik olmalı, müasir inkişafda səsleşməli, ideya-siyasi cəhətdən yetkin olmalıdır. Hazırlanmış mətn həyatı faktlarla, ibrətəmisal misallarla zəngin olmalı, dinləyiciləri daimi axtarışa istiqamətləndirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Həmzəyev M. Yaş və pedaqoji psixologiya. Bakı: TS, 2005, s.78-100.
2. Əhmədov H. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Təhsil EİM, 2001, s.120-148.
3. Qurbanov A.M. Məktəb islahatı və pedaqoji institut problemləri. Bakı: Maarif, 1985, s. 4-12.
4. Mərdanov M., Ağamalıyev R., Mehrabov A., Qardaşov T. Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. Bakı: Çarşıoğlu, 2003, s.18-42.

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ ЛЕКЦИЙ И ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К НИМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Рзаева С.Б.

Ключевые слова: современное образование, лектор, моральные ценности, прогрессивный взгляд.

В статье рассматриваются вопросы развития подрастающего поколения, подчеркивается, что роль высших учебных заведений в воспитании личности, в приобщении его к интеллектуальным и моральным ценностям неопределима. Большое значение в этой работе имеет лектор, отличающийся красноречием, прогрессивными взглядами, политической культурой и как человек, обладающий моральными ценностями. Тексты лекций, традиции и нравственные ценности общества должны составлять единство.

SUMMARY

ORGANIZATION OF LECTURES AND EDUCATIONAL AND PSYCHOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THEM IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Rzayeva S.B.

Keywords: intellectual values, lecturer, higher of education, moral values, society

The article is written about essential role institutions of higher education, where a young generation masters intellectual and moral values, forms their personality. A lecturer should have a rich culture of speech, progressive world view, political culture and be a moral and persuaded leading figure. Every lecture must form a unity of both traditions and moral values of existing society.

Daxil olma tarixi: İlkin variant 28.12.2015
Son variant 27.09.2016